Башҡорт әҙәбиәтенән 6-9 синыфтар өсөн эш программаһы

Дөйөм белем биреүсе мәктәптәр өсөн башҡорт әҙәбиәте буйынса программа дөйөм белем биреү йөкмәткеһенең фундаменталь үҙәге һәм икенсе быуын Федераль дәүләт стандарттарында ҡуйылған талаптар нигеҙендә төҙөлдө. Унда шулай уҡ дөйөм белем биреүҙең уҡыу эшмәкәрлеген үҫтереү һәм формалаштырыу программаһының төп идеялары һәм положениелары, дөйөм белем биреүҙең башланғыс белем биреү программалары менән күсәгилешлек принциптары күҙ уңында тотолдо.

Маҡсат һәм белем һөҙөмтәләре бер нисә кимәлдә бирелә - шәхес, метапредмет һәм предмет йүнәлешендә. Үҙенең сиратында предмет һөҙөмтәләре кеше эшмәкәрлегенең төп сфераларына ярашлы күрһәтелә: танып белеү, ҡиммәт ориентацияһы, хеҙмәт, физик, эстетик тәрбиә.

Уҡыу планында предметтың урыны. Башҡортостан Республикаһының башҡорт телендә уҡытылған дөйөм белем биреүсе мәктәптәр өсөн йыллыҡ уҡыу планы әҙәбиәтте түбәндәге күләмдә уҡытыуҙы күҙ уңында тота: 5-се класта – 68 сәғәт, 6-сы класта – 102 сәғәт, 8-се класта – 35 сәғәт, 9-сы класта – 35 сәғәт

Эш программаһы түбәндәге хоҡуҡи- норматив документтарға таянып төҙөлдө:
- Рәсәй Федерацияһы һәм Башҡортостан Республикаһы Конституцияһы;
- РФ законы “Мәғариф тураһында” (273- сө һанлы – ФЗ, 29.12.2012);
- РБ законы “Мәғариф тураһында” (696 - сы һанлы –ФЗ, 01.07.2013);
- “Рәсәй Федерацияһының икенсе быуын Федераль дәүләт хөкүмәт стандарттары” (2009 йылдың 6 октябре, 373- сөһанлы Мәғариф һәм фән министрлығының приказы);
- “Дөйөм белем биреү учреждениеларында Сан ПиН талаптары”(2010 йылдың 29 декабре, 189- сы һанлы ҡарар);
-“Рәсәй Мәғарифын 2020 йылға тиклем модернизациялау концепцияһы”;
-“Дөйөм белем биреү йөкмәткеһенең фундаменталь үҙәге” документы;
-Д.Б.Эльконин – В.В.Давыдов үҫтереүсе уҡытыу системаһы;
- “Башҡортостан халыҡтары телдәре” законы;
- “Башҡорт мәғарифын үҫтереү концепцияһы”;
- дөйөм белем биреү учреждениеларында ҡулланыу өсөн Башҡортостан Республикаһының Мәғариф министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән уҡыу әсбаптары исемлеге;
- Башҡортостан Республикаһы Ғафури районы Юлыҡ төп дөйөм белем биреү мәктәбенең уҡыу планы

Уҡыусыларҙың “Әҙәбиәт” фәнен өйрәнеү һөҙөмтәһендә алған шәхси һөҙөмтәләре:
- шәхестең рухи-әхлаҡ сифаттарын камиллаштырыу, Ватанға һөйөү тойғоһо, башҡорт һәм башҡа халыҡтарҙың әҙәбиәтенә ихтирам тәрбиәләү;
- танып белеү һәм коммуникатив мәсьәләләрҙе хәл итеү өсөн төрлө мәғлүмәт сығанаҡтарын файҙаланыу;

метапредмет һөҙөмтәләре:
- проблемаларҙы аңлай белеү, гипотеза ҡуйыу, материалдарҙы структураға һалыу, үҙ позицияһын иҫбатлау өсөн аргументтар һайлау.

Телдән йәки яҙма текстарҙа сәбәп –эҙемтә бәйләнештәрен билдәләү, һығымталарҙы формалаштырыу;
- эшмәкәрлекте үҙ аллы ойоштороу оҫталығы, уны баһалау, ҡыҙыҡһыныу сфераһын билдәләү;
- төрлө мәғлүмәт сығанаҡтары менән эшләү күнекмәһенә эйә булыу, уны табыу, анализлау, үҙ эшмәкәрлегендә файҙаланыу;

предмет һөҙөмтәләре:

1) танып белеү сфераһында:

- башҡорт халыҡ ижадында һәм башҡа халыҡтарҙың фольклорында, боронғо әҙәбиәт вәкилдәренең, башҡорт яҙыусыларының әҫәрҙәрендә күтәреогән төп проблемаларҙы аңлау;
- художестволы әҫәрҙең яҙылыу дәүере менән бәйләнешен аңлау, унда сағылған ваҡыт, әхлаҡ сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлау;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе анализлай белеү, теге йәки был әҫәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләү, темаһын, идеяһын, үхлаҡ пафосын аңлау, уның геройҙарына характеристика биреү, бер йәки бер нисә әҫәрҙең геройҙарын сағыштырып ҡарау;
- әҫәрҙең сюжетын, композицияһын, тасуири һүрәтләү сараларын билдәләү; әҫәрҙең идея-художество йөкмәткеһен асыуҙа уларҙың ролен аңлау;
- әҙәби әҫәрҙе анализлағанда элементар әҙәби терминдар менән эш итә белеү;
2) ҡиммәт-ориентация сфераһында: - башҡорт әҙәбиәте һәм мәҙәниәтенең рухи-әхлаҡи ҡиммәттәре менән таныштырыу, уларҙы башҡа халыҡтарҙың рухи-әхлаҡи ҡиммәттәре менән сағыштырыу;
- башҡорт әҙәбиәте әҫәрҙәренә ҡарата уҡыусыларҙың үҙ ҡарашын булдырыу һәм уларҙы баһалау;
- өйрәнелгән әҙәби әҫәрҙәргә үҙ интерпретацияһын булдырыу (айырым осраҡтарҙа); - автор позицияһын аңлау, уға ҡарата үҙ ҡарашын булдырыу;
3) коммуникатив сферала:
- төрлө жанрҙарҙа яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙе аңлы итеп уҡыу һәм уларҙың йөкмәткеһен адекват ҡабул итеү;
- проза әҫәрҙәрен йәки уларҙың өлөштәрен текста ҡулланылған башҡорт теленең тасуири һүрәтләү сараларын һәм цитталар ҡулланып һөйләй белеү;
- тыңланған йәки уҡылған текст буйынса һорауҙарға яуап бирә белеү, телдән төрлө текстағы монолог телмәр төҙөү, диалог алып барыу оҫталағына эйә булыу;
- өйрәнелгән әҫәрҙәрҙең тематикаһы, проблематикаһы менән бәйле изложение, инша яҙыу, класта һәм өйҙә ижади эштәр, әҙәби һәм дөйөм мәҙәниәт темаларына реферат яҙыу;
4) эстетик сферала:
- һүҙ сәнғәте булараҡ әҙәбиәттең образлылыҡ тәбиғәтен аңлау;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе эстетик ҡабул итеү, эстетик зауыҡ формалаштырыу;
- башҡорт һүҙҙәренең эстетик функцияһын, әҙәби әҫәрҙәрҙә художестволы образдар тыуҙырыуҙа тасуири һүрәтләү сараларының ролен аңлау.

Уҡыу предметының йөкмәткеһе. 5 синыф (68 сәғәт)
М.Ғафури. “Нурлы мәктәп”, Р.Ниғмәти. “Хәйерле юл һеҙгә!”- 2с.
Әҫәрҙә уҡыусыларҙың йәйге каникулын, уҡыуҙың тәүге көнөн тасуирлау. Уҡытыусы образы. Әҫәр теленең образлылығы. Тасуири уҡыу күнекмәләрен үҫтереү.
Р.Байбулатов. Ағас һәйкәл.- 2с.
Әҫәрҙә малайҙар дуҫлығы, бер-береһенә мөнәсәбәтенең с ағылышы.
М.Кәрим.”Уҡытыусыма”, Н.Нәжми. “Беренсе дәрес”- 1с.
Л.Яҡшыбаева “Бәхетең үҙең менән” 1с.
Әҫәрҙең темаһын һәм идея йөкмәткеһен билдәләү. Текст буйынса һорауҙар төҙөү һәм уларға яуап биреү. Уҡытыусы образына характеристика.
А.Карнай. “Урманда” - 2 с.
Хикәйәлә көҙгө тәбиғәтте тасуирлау. Йөкмәткеһенең аллегорик характерҙа булыуы. Төп образдар. Уҡыусыларҙың һөйләү һәм яҙыу телмәрен үҫтереү маҡсатында тәбиғәтте тасуирларға өйрәтеү.
Әҙәбиәт теорияһы. Тасуирлау тураһында төшөнсә.
Ғ.Рамазанов. “Ураҡ өҫтө”.- 1с.
Ф.Аҡбулатова. “Атай икмәге”- 2с.
Игенсе хеҙмәтен данлау, юғары баһалау. Игенсе образы.

Ҡ.Аралбай. “Башҡорт теле”, Б.Бикбай. “Туған тел”, “Рус теле”, Р.Ғарипов. “Туған тел” - 2 с.
Туған тел һәм рус теленең халыҡ тормошонда тотҡан әһәмиәтен, байлығын данлау, телгә хөрмәт тәрбиәләү, шиғырҙың тел байлығын күҙәтеү.
Х.Тапаҡов.”Бибинур “улуәсәй” 1с.
Хәҙерге ҡала тормошо, быуындар бәйләнеше, туған тел, ғөрөф-ғәҙәттәр.
М.Ғафури. “Балалар һәм китап” 1с.
Д.Бүләков. “Яралы китап” 2с.
Хикәйәлә Бөйөк Ватан һуғышы осоронда халыҡтың берҙәмлеген, илдең азатлығын һаҡлау өсөн берҙәм күтәрелеүен һүрәтләү. Уҡыусыларҙың һуғышта ҡатнашыусыларҙы хөрмәтләүе.
Я.Ҡолмой “Ҡыҙыҡлы китап”,Н.Иҙелбай. “Иң яҡын дуҫ” 1с.
Бала ғүмерендә китаптың роле, әһәмиәте.
Башҡорт халыҡ ижады.1 с.
Үтелгәнде ҡабатлау. Фольклор һәм яҙма әҙәбиәт.
Әкиәттәр. 4 сәғәт
Әкиәттәрҙең художестволы үҙенсәлектәре. Тормош-көнкүреш әкиәттәре. Халыҡтың хеҙмәтте юғары баһалауы. Хеҙмәткә өндәү идеяһы.
Йомаҡтар. 1 сәғәт
Халыҡ ижадының бер төрө булыуы яғынан йомаҡтар. Уларҙа халыҡтың тапҡыр аҡылы, зирәклеге, ижади фантазияһының сағылыуы. Боронғо һәм совет осоро йомаҡтары.
Әҙәбиәт теорияһы. Йомаҡтар тураһында төшөнсә.
Мәҡәлдәр. 1сәғәт
Халыҡтың тапҡыр аҡылын, зирәклеген сағылдырыусы ҡыҫҡа теҙмә әҫәр. Мәҡәлдәрҙең сағылышы. Тематик төрлөлөгө. Мәҡәлдәрҙең көсө, теле. Уларҙа образлылыҡ, ритмлылыҡ.
Әҙәбиәт теорияһы. Мәҡәл тураһында төшөнсә.
Башҡорт халыҡ йырҙары. 1 сәғәт
Башҡорт фольклорында йыр жанры.Оҙон һәм ҡыҫҡа көйлө йырҙар. Таҡмаҡтар.
С.Юлаев. “Ҡайтып киләм”, “Яуҙа яраланғас”, “Йырҙарҙан...” 1 сәғәт
Әҫәрҙәренең тематикаһы һәм идея йүнәлеше..Тыуғантәбиғәткә һөйөү, азатлыҡ өсөн көрәш, батырлыҡ темаһы. Поэтик үҙенсәлектәре.
Ғ.Усман. “Егет булһаң”. С.Яҡшығолов. “Дим буйында яҙғы таң”,Я.Юмаев. “Шәкерт” 1с.
Н.Нәжми. “Беренсе ҡар”,Г.Юнысова. “Ҡотло булһын Яңы йыл!” 1с.
С.Сурина. “Ҡышты ҡаршылағанда”, Х.Назар. “Яуа ҡарҙар” 1с.
Р.Ғарипов. “Башҡортостан”, И.Кинйәбулатов. “Дуҫлыҡ төйәге” 1с.
М.Кәрим. 3с. Әҫәрҙәрендә балалар тормошон, улар араһында дуҫлыҡ тойғоһон һүрәтләү, балаларҙа хайуандарға ҡарата иғтибар, һөйөү тәрбиәләү.
Р.Шәкүр. “Урал батыр иле – сал Урал”, Р.Ниғмәти. “Ҡыҙымдың һорауҙарына яуаптар” 1с.
Әҫәрҙең йөкмәткеһе. Идея мәғәнәһе. Төп образдар.
Әҙәбиәт теорияһы. Йәнләндереү.
А.Йәғәфәрова “Урал иле” 1с.
К.Кинйәбулатова.”Әсә күңеле”, Х.Назар. “Таҡта сәй” 1с.
Ғ.Вәлиев. “Әсәйем фатихаһы” 1с.
Р.Назаров. “Яҙ башы”, Ш.Бикҡол. “Яҙғы уйҙар” 1с.
Д.Бүләков. “Яҙғы ташҡын менән килгән бәхет” 2с.
Й.Мостафин. “Ыласын” 1с.
Р.Ниғмәти. “Еңеүселәргә дан”, М.Кәрим. “Билдәһеҙ һалдат” 1с.
Т.Ғиниәтуллин. “Миҙал” 1с.
Һуғыш ветеранына булған иғтибар, ветерандарҙың иғтибарға нисек мохтаж булыуын күрһәтеү.
Р.Ғарипов. “Һабантурғай”, А.Карнай. “Турғай” 1с.
Тыуған ерҙе һағыныу. Уның тәбиғәтен маҡтау идеяһы. Тәбиғәтте тасуирлау.

З.Хисмәтуллин.”Урман ҡунағы”   1с.
Әҫәрҙә яҙғы урман, тәбиғәтте, йәнлектәрҙе һүрәтләү. Олатай һәм уның ейәненең тәбиғәткә мөнәсәбәте.
С.Агиш.”Турыҡай”. Т.Йосопов.”Ерән ҡашҡа” 1с.
Хикәйә һәм шиғырҙың идея йөкмәткеһе, образдары, художестволы үҙенсәлектәре.
К.Кинйәбулатова.”Барыһы тыуған еремдә”, Ф.Иҫәнғолов.”Хәмит күпере”   1с.
Әҫәрҙең йөкмәткеһе, идея мәғәнәһе, образдары.
Әҙәбиәт теорияһы. Характеристика тураһында төшөнсә.
А.Игебаев. “Һыу буйында балыҡсы”,М.Әбсәләмов. “Йомағужа тирәктәре” 1с.
М.Йәлил. “Йырҙарым”, Дәрдмәнд. “Нурый менән Зәйнәб”, “Бер хазина”, С.Моҡанов. “Минең республикам”   1с.

6 синыф (102 сәғәт)
Башҡортостан Республикаһының Дәүләт флагы. Ф.Ғөбәйҙуллина. Башҡортостан флагы.2 с.
Беренсе бүлек. Алтын һуҡмаҡ. С.Әлибаев “Мәктәп юлы”.Я.Вәлиев “Беренсе көн”.Я.Ҡолмой “Мәктәп”.Р.Фәхретдин “Мәктәп”.5 с.
Икенсе бүлек. Уйҙың күрке –тел, телдең күрке –һүҙ. З.Биишеваның тормош һәм ижад юлы.З.Биишева “Башҡорт теле”.Ҡ.Аралбаев “Башҡорт ҡоролтайына”.Р.Бикбаев “Хаҡыма хат” (поэманан өҙөк).6 с.
Өсөнсө бүлек. Ил ҡеүәте –икмәктә. Г.Юнысова “Ер улына”.Д.Бүләков “Ҡара икмәк”.Әҙәбиәт теорияһы. Хикәйәләү тураһында. Ф.Чанышева “Икмәк еҫе”.Ә.Вахитов “Өс бөртөк бойҙай”.6 с.
Дүртенсе бүлек. Халыҡ һүҙен ташлама. Башҡорт халыҡ ижады тураһында.Башҡорт халыҡ экиәте “Урал батыр”.Әҙәбиәт теор. Батырҙар тураһында экиәттәр.“Ҡариҙел” әҫәре. Бәйеттәр. Герман һуғышы бәйеттәре. “Дон далаларында”, “Егеттәр” бәйеттәре.Таҡмаҡтар.10 с.
Бишенсе бүлек. Уҡытыусы! Ошо исемдән дә юғарыраҡ ниндәй исем бар!?К.Кинйәбулатова “Уҡытыусым”.Л.Яҡшыбаева “Уҡытыусы-ул белем биреүсе лә, икенсе әсәй ҙә...” Ф.Иҫәнғолов “Уҡытыусы Ғүмәров”.5 с.
Алтынсы бүлек. Беҙҙең боронғо әҙәбиәтебеҙ. Яҙма ҡомартҡылар.Ҡ.Ғәли “Йософтоң матурлығы” (ҡиссанан өҙөк).Ҡара Табын шәжәрәһе. Шәжәрә тураһында.С.Сараи. Парсалар. Әҙәбиәт теорияһы.5 с.
Етенсе бүлек. Ата-олатайҙарҙың да төйәге.Т.Йосопов “Ай Уралым, Уралым”.Н. Иҙелбай “Салауат ташы”. Ж.Кейекбаев “Урал тураһында ҡобайыр”. 4с.
Һигеҙенсе бүлек. Батырҙарҙы яуҙа күп күрҙек, Салауаттай батыр юҡ икән...С.Юлаев. “Ағиҙелкәй аға ҡая аралап”, “Йырҙар”. М.Иҙелбаев “Төш”.Р.Ғарипов “Салауат батыр”.5с.

Туғыҙынсы бүлек. Башҡортостан – Гөлбостан...Ш.Бабич. “Башҡортостан”.З.Биишева “Башҡортостан”.Н.Нәжми “Башҡортостан”. 4с.

Унынсы бүлек. Һыҙҙырт, ҡурай, башҡорт моңдарын...Н.Ғәлимов “Яуҙан ҡайтҡан ҡурай”.Ҡ.Аралбаев “Йомабай ҡурайы”. 3с.

Ун беренсе бүлек. Әсәй күңеле – тулы ҡояш...А.Игебаев “Әсәйемә”, Р.Ғарипов “Әсәм ҡулдары”.Й.Солтанов “Ҡәнәфер сәскәһе”. “Бер әсәнең зарыҡҡаны” экиәте. 4с.
Ун икенсе бүлек. Яуҙа еңеп ҡайтығыҙ! Ҡ.Даян “Шайморатов Генерал”.Ә.Бикчәнтәев “Бөркөт һауала үлә”.Т.Килмөхәмәтов “Турайғыр”. 7с.
Ун өсөнсө бүлек. Тәбиғәт донъяһында...Г.Юнысова “Талы бөгөләп тора”.Ф.Ғөбәйҙуллина “Умырзая”.А.Игебаев “Сыйырсығым”, Р.Назаров “Офоҡтағы ҡояш”.С.Яҡупов “Ҡарабаш турғай”. 5с.

Ун дүртенсе бүлек. Туғандаш халыҡтар әҙәбиәте. Ғ.Туҡай “Шүрәле”.Халыҡ ижады һәм әҙәбиәт. В.Бианки “Ҡоторған тейен”. И.Йосопов “Ҡара бүрек хаҡында һүҙ”. 4с. Картиналар буйынса эштәр. Инша яҙыу.Телмәр үҫтереү. Кластан тыш уҡыу дәрестәре. 12с.
Үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Дәрес-зачет.Йомғаҡлау 5с.

8 синыф (35 сәғәт)
Р.Назаров. Башҡорт. А.Игебаев. Башҡортостан. -1 сәғ.,
Х.Ғиләжев. Башҡорт теле. Х.Назар. Башҡорт теле. –Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Шиғырҙарҙа халыҡ характерына хас ыңғай сифаттарҙы сағылдырыу, туған телгә һөйөү тәрбиәләү идеяһы.
М.Ямалетдинов. Халҡым хазинаһы. М.Хөсәйен. Башҡорт теле ғорур яңғырай.
Туған тел менән ғорурланыу, уны һаҡларға өндәү идеяһы. 1с.
В.Распутин. Француз теле дәрестәре. Һуғыштан һуң ауыр тормоштоң һүрәтләнеүе.Рус әҙәбиәтенә ҡыҙыҡһыныу уятыу, бер-береңә ихтирамлы булыу идеяһы.-1с.
Дини әҙәбиәт.
Р.Бикбаев “Хәҙистәр”, М.Ямалетдинов “ Ҡөрьән сүрәләре” – 1 сәғ.
Әҙәбиәт теорияһы: Хәҙистәр тураһында төшөнсә.
Ғ.Ибраһимов “Кинйә” - 1 сәғ.
Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү. Романда сағылдырылған осор, социаль-тарихи шарттар, халыҡ тормошо һәм көрәшенең сағылышы.
Әҙәбиәт теорияһы: Ҡобайыр тураһында төшөнсә.
“Аҡмырҙа сәсән менән Ҡобағош сәсәндең әйтешкәне” – 1 сәғ.
Әйтештә феодаль йәмғиәтендәге синыфтар бүленеше һәм синфи көрәштең сағылышы.Идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү.
Әҙәбиәт теорияһы: Әйтештәр тураһында төшөнсә.
Я.Хамматов. Төньяҡ амурҙары.- 1сәғәт.
Ғ.Хөсәйенов. Ете ырыу.- 1с.
Б.Рафиҡов. Эйәрләнгән ат. -1с.- Әҫәрҙә сағылдырылған осор. Тарихи фараздың жанр үҙенсәлектәре. Образдарға характеристика.
Р.Солтангәрәев. Осто бөркөт. – 2 с. Граждандар һуғышы осоронда хәрби етәксе – комбриг Муса Мортазиндың батырлығын, ил алдындағы хәрби данын, фажиғәле һәләкәтен тасуирлау.
Ғ.Сәләм “Шоңҡар” –1сәғ. Шағирҙың биография һәм ижады. Поэманың темаһы, идея йөкмәткеһе. Әҫәрҙә кешенең яңынан тыуыу темаһы. Төп образдар.
Б.Бикбай “Ер” поэмаһы – 1 сәғ. Поэмала халыҡтың үҙ азатлығы өсөн быуаттар буйы алып барған көрәшен һәм азатлыҡ яулауын һүрәтләү. Халыҡ һәм тыуған ер образдарының кәүҙәләнеше. Лирик герой образы. Әҫәрҙәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү.
“Ҡаһым түрә” драмаһы.-1с.Драманың идея-йөкмәткеһе. Рус халҡы менән башҡорт халҡы араһындағы дуҫлыҡты сағылдырыу. Халыҡ образы. Реакцион офицерҙар образдары. Әҫәрҙәге төп конфликт.
Художестволы әҫәрҙең композицияһы тураһында төшөнсә, әҙәбиәт теорияһы.
Биишева “Һөнәрсе менән Өйрәнсек” хикәйәте – 2 сәғ.
Әҫәрҙең идея-тематик йөкмәткеһе. Төп образдар, художестволы эшләнеше.
Әҙәбиәт теорияһы: Хикәйәт тураһында төшөнсә.
М.Кәрим. “Алыҫ юлға эйәрләйҙәр”, “Йәшәйһе бар” – 1 сәғ.,
Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Ҙур хеҙмәт башҡарған, оло хеҙмәткә лайыҡ кешеләрҙе һүрәтләү, кеше ғүмере, йәшәү мәғәнәһе хаҡында уйланыуҙар.
М.Кәрим “Ҡоролтайға ҡотлау”, “Айһылыуҙың күҙ йәштәре” – 1сәғ.,

Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Кешелеклелеккә, шәфҡәтлелеккә саҡырыу.
М.Кәрим “Үлмәҫбай” поэмаһы – 1сәғ.
Әҫәрҙә башҡорт яугирҙарының Бөйөк Ватан һуғышы йылдарындағы батырлыҡтарын кәүҙәләндереү. Поэманың идея йөкмәткеһе. Халыҡ ижады алымдарының оҫта файҙаланыуы. Поэманың оптимистик рухта булыуы, юмористик алымдарҙың әһәмиәте.
Әҙәбиәт теорияһы: Лиро-эпик поэаларҙың үҙенсәлектәре тураһында.
Р.Ғарипов “ Урал йөрәге”, “Аманат”, “Уйҙарым”, “Кеше ғүмере” – 1 сәғ.
Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Тыуған Башҡортостан, уның тарихын, бөгөнгөһөн һүрәтләү. Кешенең оло йәнлелеген, кешелеклелеген, рухи матурлығын сағылдырыу, гуманлыҡҡа саҡырыу.
Р.Бикбаев “Башҡортостан бында башлана”, “Йүкәләрҙән һығылып бал тамғанда”, “Дауыл”, “Барып етһен ине хаттарым” – 1 сәғ.
Шиғырҙарҙа тыуған ергә мөхәббәт, уның именлеге, тәбиғәтте һаҡлау, халыҡ яҙмышы өсөн борсолоу, кешеләр араһындағы дуҫлыҡ, тормошҡа әүҙем мөнәсәбәт проблемалары.Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү.
Роберт Паль. Уралым. – 1 с.
Т. Ғиниәтуллин “Мәтрүшкә еҫе”, Әсә һәм бала” – 2 сәғ.
Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, ябай кешеләрҙең күңел күркәмлеген, эске донъяһының сафлығын күрһәтеү. Хәбибулла образы.
Әсә менән бадла араһындағы мөнәсәбәттәрҙе сағылдырыу. Образдары.
Н.Нәжми “Башҡортостан”, “Аҡ шишмә” – 1 сәғ.
Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Тыуған Ер – әсәгә һөйөү тойғоһон сағылдырыу. Лирик герой образы.
Х. Назар. “Ғәзиз ерем”“Аҡҡа табыныу” , “ Дауа”– 1 сәғ.
Шиғырҙарҙың идея-тематик йөкмәткеһен үҙләштереү, тасуири уҡыу күнекмәләре үткәреү. Шиғырҙарҙа ил, телде башҡорт йырын данлау, изгелеккә, күңел сафлығына саҡырыу.
Ә.Әминев “Ҡытайгород” – 1 сәғ.
Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү,ер яҙмышы кеше, милләт яҙмышы икәнлеген күрһәтеү.
Р.Камал “ Таня –Таңһылыу” – 1 сәғ.
Әҫәрҙең йөкмәткеһен үҙләштереү, идея-тематик йөкмәткеһен асыҡлау. Руслашыу һәм милләт-ара ҡатнаш никахтар тураһында уйланыу.

<u>9 синыф (35 сәғәт)</u>
Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе
Инеш - 1 сәғәт
Башҡорт халыҡ ижады 7 сәғәт
Башҡорт халыҡ эпосы йәки ҡобайырҙар
Һүҙлек менән эш. Эпоста күтәрелгән философик, педагогик һәм әхлаҡ-этик проблемалар.
Боронғо әҙәби ҡомартҡылар
Боронғо төрки әҙәбиәтенән үрнәктәр.М.Ҡашғари. Й.Баласағуни “Ҡутатғу билиг”, “Ҡорҡот ата”, “Уғыҙнамә” хикәйәте.Башҡортостанда боронғо ҡульяҙма әҙәбиәт. Ҡол Ғәли “Ҡисса и Йософ” поэмаһы.Ҡотб “Хөсрәү вә Ширин”, Хәрәзми “Мөхәббәтнамә”, Сәйф Сараи “Гөлөстан бит төрки”, “Бүҙегет”, Батыршаның батшаға яҙған хаты.
Шәжәрәләр-1с
Юрматы ырыыуы шәжәрәһе. Үҫәргән ырыуы шәжәрәһе.Башҡортостандың Рәсәйгә ҡушылыу сәбәптәре. Шәжәрә тураһында төшөнсә. Шәжәрәләрҙең идея-тематик йөкмәткеһе.
Йыраугар-1с

Һабрау йырау тураһында мәғлүмәт. Асан Ҡайғы, Ҡаҙтуған йыраусар.
Сәсәндәр ижады -1с
Сәсәндәр ижады тураһында белешмә. Әҫәрҙәрҙең төп идеяһы, образдар системаһы, сағыштырмаса характеристика. Әйтеш тураһында төшөнсә.
Салауат Юлаев – 2 сәғәт.
Яугир-шағирҙың тормошо һәм яҙмышы. Салауат – яугир, шағир, сәсән. Шиғырҙарының тематикаһы һәм проблематикаһы. Тыуған ил, тәбиғәт, мөхәббәт, азатлыҡ һәм батырлыҡ тураһындағы шиғырҙары. Тарихи шәхес, әҙәби герой, тарихи ваҡиға һәм художестволы әҫәр тураһында төшөнсә.
18 быуат әҙәбиәтендәге йүнәлештәр -1 сәғәт
Т.Ялсығол-әл Башҡорди.
Ғәбдрәхим Усман.
19 быуат әҙәбиәте - 1 сәғәт
Һибәтулла Сәлихов, Ғ.Соҡорой.
Аҡмулла – 2 сәғәт.
Өмөтбаев – 1 сәғәт.
М.Өмөтбаевтың ғилми-ағартыу, тарих, этнография, фольклор, тәржемә өлкәһендәге эшмәкәрлеге. Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәләр.
Ризаитдин Фәхретдин – 2 сәғәт
Биографик белешмә. Философик лирика. Тәбиғәт лирикаһы. Шиғыр-ҡобайырҙар.
20 быуат башындағы әҙәбиәт -1 сәғәт
С.Яҡшығолов, Фәтхелҡадир Сөләймәнов.
Яҙыусының тормош юлы һәм ижадына белешмә.
Мәжит Ғафури – 2 сәғәт.
Яҙыусының тормош юлы һәм ижадына белешмә. Әҫәрҙәрендә социаль тигеҙһеҙлекте, ғәҙелһеҙлекте фашлау. Художество методы, художество образ тураһында төшөнсә. Рәшит Нурмөхәммәтовтың картинаһы буйынса эш.
Ш.Бабич – 2 сәғәт.
Шағирҙың тормош һәм ижад юлы тураһында белешмә. Башҡортостан, азатлыҡ өсөн көрәш, тәбиғәт, мөхәббәт темаһы.
Әҙәбиәт буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау -2 сәғәт
Инша яҙыу, практик дәрестәр, телмәр үҫтереү – 8 сәғәт

Башҡорт теле. Календарь-тематик план. 6-сы класс. 2025/2026 уҡыу йылы

№	Дата	Факт	Темалар	Иҫкәрмә
1	01.09.		Туған тел тур-да әңгәмә	
2	03.09.		Үтелгәндәрҙе kабатлау. Синтаксис. Пунктуация. Фонетика Графика	
3	08.09.		Лексика. Һүҙьяһалыш, орфография	
4	10.09.		Диктант. Ылаусылар.	
5	15.09.		Лексика. Лексика тураһында төшөнсә. Баш.теленең һүҙлек составы.	
6	17.09.		Башҡорт әҙәби теленең дөйөм һәм тар kулланылышлы һүҙҙәре.	
7	22.09.		Профессиональ һүҙҙәр. .Диалект һүҙҙәре.	
8	24.09.		*Иҫкергән һүҙҙәр, яңы һүҙҙәр.*	
9	*29.09.*		Фразеологик берәмектәр	
10	01.10.		Исем.Үтелгәндәрҙе kабатлау. *Исемдәрҙең һан м-н үҙгәреше.* Күплек ялғауҙарының дөрөҫ яҙылышы.	

11	06.10.		*Исемдәрҙең эйәлек заты. Эйәлек заты ялғауҙарының дөрөҫ яҙылышы*	
12	*08.10.*		Исемдәрҙең хәбәрлек заты.	
13	13.10.		*Исемдәрҙең килеш м-н үҙгәреше.* Килештәрҙең мәғәнәләре. Төп килеш. .	
14	*15.10.*		Килештәрҙең мәғәнәләре. Төп килеш	
15	20.10.		Контроль диктант. Аҫылташтар иле.	
16	22.10.		Хаталар өҫтөндә эш. Эйәлек килеш.	
17	03.11.		*Төшөм килеш.*	
18	*05.11*		Изложение. Урманда.	
19	10.11.		Төбәү, урын-вакыт, сығанаk килештәр.	
20	12.11.		«Исем» темаhы б-са үтелг. kабатлау .	
21	17.11.		Сифат. Сифаттарҙың hөйләмдәге роле hәм исем урынында kулланылыуы.	
22	19.11.		Сифаттарҙың яhалышы . Төп hәм шартлы сифаттар.	
23	24.11.		Сифат дәрәжәләре.	
24	26.11.		Сифаттарҙың дөрөҫ яҙылышы. Синоним сифаттар.	
25	01.12.		«Сифат» темаhын kабатлау. Сифаттарға грамматик анализ.	
26	03.12. 08.12.		Изложение. Башҡорт кейеме.	
27	10.12		Һан. Һан тураhында төшөнсә. Ябай hәм kушма hандар.	
28	15.12.		Һан төркөмсәләре. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы	
29	17.12.		Үлсәү hүҙҙәре.	
30	22.12.		Контроль диктант. Ауыр ҡапҡаның сере	
31	24..12.		Хаталар өҫтөндә эш. «Һан» темаhын kаб-у hәм системалаштырыу. Һандарға грамматик анализ.	
32	29.12.		Алмаш. Алмаштың телмәрҙә үтәгән вазифаhы, мәғәнә үҙенсәлектәре, грамматик билдәләре. Алмаш төркөмсәләре	
33	12.01.		Алмаштарҙың килеш менән үҙгәреше. Мин, hин, был,ул,шул алмаштарының килеш м-н үҙгәреше	
34	14.01.		Минеке, hинеке, уныkы, үҙе алмаштарының килеш м-н үҙгәреше.	
35	19.01		Кемдер, ниҙер, тегелер алмаштарының килеш м-н үҙгәреше. «Алмаш»темаhын kабатлау. Алмаштарға грамматик анализ..	
36	21.01		Ҡылым. Түбән синыфтарҙа үтелгәндәрҙе kабатлау	
37	26.01.		Ҡылым төркөмсәләре. Исем kылым.	
38	28.01.		Уртаk kылым. Сифат kылым.	
39	02.02.		Сифат kылымдарҙың үткән, хәҙерге, киләсәк заман формалары.	
40	04.02.		Сифат kыл-ҙы хәбәр hөйкәлеше kылымдарынан нисек айырырға?	
41	09.02.		Хәл kылым. Хәл kылымдың төрҙәре.	
42	11.02.		Инша. 251-се күн.буйынса. Ат-башkорттоң юлдашы.	

43	16.02.		Ҡылым йүнәлештәре. Ҡылым күләмдәре. Ҡылым рәүешлеге.	
44	18..02.		«Ҡылым» темаһын kабатлау, системалаштырыу. Ҡылымдарға грамматик анализ.	
45	25.02.		Изложение. Ҡоралайҙар.	
46	04.03.		Контроль диктант. Серле kая.	
47	09.03.		Рәүеш тураһында төшөнсә. Рәүештең белдергән мәғәнәһе. Морфологик, синтаксик функцияһы.	
50	11.03		Рәүеш төркөмсәләре.	
51	16.03.		Рәүештең сифат м-н оkшаш һәм айырмала яktары.	
52	18.03.		Рәүеш дәрәжәләре.	
53	23.03.		Рәүештәрҙең яһалышы.	
54	25.03		Рәүештәрҙең дөрөҫ яҙылышы.	
55	06.04.		«Рәүеш» темаһын kабатлау. Рәүештәргә грамматик анализ тәртибе.	
56	08.04.		Изложение. Айыу.	
57	13.04.		Диктант. Тракторсы Алтынбикә.	
58	15.04.		Хаталар өҫтөндә эш. Теркәүес тураһында төшөнсә.Теркәүестәрҙең бүленеше.	
59	20.04.		Теркәүестәрҙең дөрөҫ яҙылышы. «Теркәүес» темаһын ҡабатлау	
60	22.04.		Бәйләүес. Бәйләүестәр тураһында дөйөм төшөнсә.Бәйләүестәрҙең телмәрҙәге функцияһы.	
61	27.04.		Бәйләүестәрҙең бүленеше. «Бәйләүес» темаһын kабатлау.	
62	29.04.		Киҫәксә. Киҫәксә тураһында төшөнсә. Киҫәксәләрҙең бүленеше. Киҫәксәләрҙең дөрөҫ яҙылышы	
63	04.05.		Мөнәсәбәт һүҙҙәр	
64	06.05.		Ымлыkтар	
65	11.05.		Оҡшатыу һүҙҙәре	
66	13.05.		Үтелгәндәр буйынса тест	
67	18.05		Контроль диктант. Кәҫле.	
68	20.05		Үтелгәндәрҙе ҡабатлау	
69	25.05		Йомғаҡлау дәресе	

Календарь-тематик план. Башҡорт теле. 8-се класс. 2025/2026

	Темалар	Дата	Фактик дата
1	Телде һаҡлау –беҙҙең изге бурысыбыҙ..	03.09.	
2	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.Синтаксис.	05.09.	
3	Бер,ике составлы һөйләмдәр.	10.09.	
4	Тура һәм ситләтелгән телмәр.	12.09.	
5	Айырымланған эйәрсән киҫәктәр	17.09.	
6	**Диктант ”Беҙҙең яҡ мариҙары”.**	19.09.	
7	Ҡушма һөйләм.	24.09.	
8	Теҙмә ҡушма һөйләм.	26.09.	
9	Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләм.	01.10.	
10	Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләренең ҡуйылышы	03.10.	
11	Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәр	08.10.	
12	Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре.	10.10	
13	Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре.	15.10.	
14	**Контроль диктант “Яугир менән ат”**	17.10.	
15	Хаталар өҫтөндә эш. Йомғаҡлау.”Теҙмә ҡушма һөйләмдәр”.	22.10.	
16	Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр.Баш һәм эйәрсән һөйләм.	24.10.	
17	Эйәрсән һөйләмдәрҙең баш һөйләмгә эйәреү саралары.	05.11.	
18	Эйә һөйләм	07.11.	
19	Хәбәр һөйләм	12.11.	
20	Аныҡлаусы һөйләм	14.11.	
21	Тултырыусы һөйләм	19.11.	
22	Телмәр үҫтереү.Изложение. “Сыңрау торна”	21.11.	
23	Ваҡыт һөйләм	26.11.	
24	Урын һөйләм	28.11.	
25	Рәүеш һөйләм	03.12.	
26	Күләм-дәрәжә һөйләм	05.12.	
27	Сәбәп һөйләм	10.12.	
28	Маҡсат һөйләм	12.12.	
29	Шарт һөйләм	17.12.	
30	**Контроль диктант. ”Бәхетле картлыҡ ”.**	19.12.	
31	Хаталар өҫтөндә эш. Кире һөйләм	24.12.	
32	Эйәрсән һөйләм төрҙәрен ҡабатлау	26.12.	
33	Эйәрсән һөйләмде баш һөйләмгә бәйләүсе сараларҙы үҙләштереүҙе нығытыу.	14.01.	
34	Эйәрсән һөйләмде баш һөйләмгә бәйләүсе сараларҙы үҙләштереүҙе нығытыу, дөйөмләштереү	16.01.	
35	“Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр” темаһын ҡабатлау	21.01.	
36	Эйәрсән һөйләм төрҙәре буйынса зачет	23.01.	

37	Телмәр үҫтереү. Изложение. “Мишка” тексы буйынса.	28.01.	
38	Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәләр. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр	30.01.	
39	Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре	04.02.	
40	Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре	06.02.	
41	Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәр	11.02.	
42	Ҡатнаш ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре	13.02.	
43	Теҙемдәр	18.02.	
44	Диктант. “Үҙ ереңдә ятһын һөйәгең”	20.02.	
	“Ҡушма һөйләм”темаһын ҡабатлау		
45	Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәләрҙе ҡабатлау	25.02.	
46	Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәләрҙе ҡабатлау	27.02.	
47	Изложение “Ир ҡанаты.”	04.03.	
48	Йомғаҡлау.Синтаксис	06.03.	
49	Пунктуация	11.03.	
50	**Контроль диктант “Ҡурайсы**”	13.03.	
51	Хаталар өҫтөндә эш.Һөйләм аҙағында тыныш билдәләре	18.03.	
52	Өтөр ҡуйылыу осраҡтары	25.03.	
53	Өтөр ҡуйылыу осраҡтары	27.03.	
54	Нөктәле өтөр ҡуйылыу осраҡтары	08.04.	
55	Һыҙыҡ ҡуйылыу осраҡтарын ҡабатлау	10.04.	
56	Ике нөктә ҡуйылыу осраҡтары	15.04.	
57	Ике нөктә ҡуйылыу осраҡтары	17.04.	
58	Тыныш билдәләре ҡуйылышын дөйөмләштереү	22.04.	
59	**Диктант. “Әйле ырыуы”**	24.04.	
60	V-VIII класта үтелгәндәрҙе ҡабатлау	29.04.	
61	Фонетика. Морфология. Синтаксис	06.05.	
62	**Тест һорауҙарына яуаптар**	08.05	
63	Изложение “Әсә”	13.05.	
64	**Контроль диктант “Дала кисе”**	15.05.	
65	Хаталар өҫтөндә эш. Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	20.05.	
66	Йомғаҡлау.	22.05.	

Календарь-тематик план. Башkорт теле. 9-сы класс. 2025/2026 уkыу йылы

№	ТЕМАЛАР	Дата	Фактик дата
1	Тел тураһында дөйөм төшөнсә. Тел фәнен ни өсөн мотлаk өйрәнергә кәрәк? Тел тураһында дөйөм төшөнсә.	02.09.	
2	Тел – үҫә барыусы ижтимағи күренеш.	09.09.	
3	Башkорт теле – башkорт халkының милли теле. Башkорт теле башkа kәрҙәш телдәр араһында.	16.09.	
4	Әҙәби тел һәм диалект. Башkорт теленең диалекттары.	23.09.	
5	Башkорт әҙәби теле һәм уның үҫеше. Ике теллелек.	30.09.	

6	Башҡорт теленең стилдәре. Телмәр мәҙәниәте. Функциональ стилдәр. Уларҙың төп үҙенсәлектәре. Йәнле һөйләү стиле.	07.10.	
7	Контроль диктант. Төрлө дуҫтар була.	14.10.	
8	Матур әҙәбиәт стиле. Хаталар өҫтөндә эш.	21.10.	
9	Фәнни стиль	11.11.	
10	Фәнни – популяр әҙәбиәт.	18.11.	
11	Публицистик стиль.	25.11.	
12	Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле.	02.12.	
13	Хаттар стиле. Үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Стилдәр.	09.12.	
14	Контроль диктант. Халыҡ улы.	16.12.	
15	Хаталар өҫтөндә эш. Тикшереү эше. Стилдәр.	26.12.	
16	Һүрәтләү саралары. Эпитет.	30.12.	
17	Сағыштырыу.	13.01.	
18	Телмәр үҫтереү. Изложение. Тылдың ярҙамы.	20.01.	
19	Исем метафора. Ҡылым метафора.	27.01.	
20	Метафора. Гипербола.	03.02.	
21	Синонимдар. Уларҙы телмәрҙә ҡулланыу.	10.02.	
22	Грамматик синонимдар.	17.02.	
23	Тасуирлауҙа антитезаны файҙаланыу.	24.02.	
24	Лексика. Башҡорт теленең һүҙлектәре.	03.03.	
25	Һүҙҙе һәм уның формаларын телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу.	10.03.	
26	Контроль диктант. Тел һәм тарих.	17.03.	
27	Хаталар өҫтөндә эш. Һүҙьяһалыш. Морфология. Орфография.	24.03.	
28	Синтаксис. Пунктуация.	07.04.	
29, 30	Телмәр үҫтереү. Изложение. Һабантуй.	14.04-21.04.	
31	Ҡабатлау. Синтаксис. Пунктуация.	28.04.	
32	Контроль диктант. Ҡаһарманлыҡты данлаусы ҡобайыр.	05.05.	
33	Хаталар өҫтөндә эш. Ҡабатлау. Синтаксис. Пунктуация.	12.05.	
34	Йомғаҡлау	19.05.	